

de învățămînt superior, *propiska* – viză de reședință, *sudimost'* – antecedente penale etc. Impresia este, neîndoios, una falsă: avem suficiente cazuri cînd echivalentul românesc este mai comod, inclusiv prin scurtimea sa (cf. *pneumonie* – rus. *vospalenie liogkih*, *ulcer* – rus. *iazva jeludka* – pentru a ne limita la doar două exemple din domeniul medicinei) și totuși, echivalentele ruse au fost preluate de extrem de mulți vorbitori pentru care româna este limba maternă. În consecință, motivele de ordin pur lingvistic sau lingvistico-practic ale rusificării lexicului românesc la noi sînt secundare.

O tragedie națională a fost în R.S.S.M. rusificarea onomasticii – și a antroponimelor, și a toponimiei (în special a microtoponimiei). S-a ajuns la mutilări sau chiar substituiri ce ștergeau orice urmă de element autohton în antroponimie: nume de botez ca *Ion* sau *Ștefan* deveneau în documente obligatoriu *Ivan*, respectiv, *Stepan*; o serie de prenume românești erau pur și simplu interzise. Numele de familie se mutilau pentru a deveni comode ocupanților – în pronunțare, la declinare etc. Din asemenea motive nume ca *Ciobanu* se transformau în *Ceban*, *Doagă* – în *Doga*, *Grădinaru* – în *Gradinari* etc. Este anecdotic, dar foarte elocvent, cazul unui nume românesc de la noi, *Șapteciîni*, mutilat într-o formă inidentificabilă: *Șeptichin*, deci cu o terminație pur rusească, *-in* (cf. *Lenin*, *Stalin*, *Putin* etc.), soțul fiind *Șeptichin*, iar soția – *Șeptichina* (aproape că *Anna Karenina*!), chiar dacă la numele românești nu există o diferențiere formală de gen. A fost impus oficial și s-a impus în uzul curent patronimicul rus (de tipul *Gheorghe Vasilievici*, *Ecaterina Ivanovna* etc.), alt fenomen firesc rusei dar străin românei. Tot astfel, orașele noastre aveau străzi cu denumiri aproape că exclusiv rusești. Mai e cazul să amintim aici că anumite popoare, respectiv, limbi, au supraviețuit și grație rezistenței prin onomastică – avem exemplul armenilor, în toată lumea, al balticilor și musulmanilor în U.R.S.S., al ardelenilor în Imperiul Habsburgic etc.

Cel mai grav ni se pare, însă, faptul că rusa a atacat româna din R. Moldova și la nivelul gramaticii, al paradigmelor. Astfel, chiar și limbajul unor intelectuali de la noi este marcat adeseori de topica rusească: se pune adverbul înaintea verbului atunci cînd trebuie să fie tocmai viceversa (cf. *ușor face*, *repede vine*, *departe ajunge* etc.). Este invers, dar de aceeași natură, cazul unor *pronume*, cu precădere al

celor *relative*, care sînt masiv postpuse substantivelor prin omiterea articolelor posesive (*genitivale*) de legătură (cf. *elevii cărțile cărora* pentru *elevii ale căror cărți* etc.). Supără abuzul în utilizarea *pronomelor personale* pe lîngă verbe – după model rusec, evident, care pur și simplu seamănă, accidental, cu cel francez. (*Ce tu faci?* pentru *ce faci?* e un exemplu proverbial, în această ordine de idei). Unii moldoveni pierd deja simțul utilizării corecte a anumitor *articole*: se recurge la cel *nehotărît*, cînd e necesară utilizarea celui *hotărît*; se înregistrează cazuri de *substituire* a unor articole cu alte nume (*careva cărți-caiete* pentru *niște, unele, anumite cărți-caiete*; *voi* pentru *Dvs.* – pers. II sing. a pronumelui de politețe etc.).

Este puternică influența pe care o exercită limba rusă asupra *recțiunii* din română, astfel tulburîndu-se nu numai regimul firesc al construcției frazei, dar și sensul ei. Aproape că s-au generalizat – inclusiv printre intelectuali –, construcții gen: *a (se) juca în cărți / fotbal* – pentru *a juca cărți / fotbal*; *a conduce cu întreprinderea* în loc de *a conduce întreprinderea* etc. Mai mult: în ultimul timp, în limbajul moldovenilor apar și calchieri cu o motivație mai rar întîlnită – încă o dovadă a gravității acestui fenomen nociv. Ne referim acum la calchieri făcute prin asocieri sonore, de ordin fonetic. Astfel își fac loc în vocabularul unor românofoni de la noi îmbinări lexicale de-a dreptul monstruoase precum: *i-a stat rău* sau *el a stat inginer* pentru *i s-a făcut rău*, respectiv, *el a devenit inginer* (după îmbinările ruse *mne stalo ploho*, *on stal injenerom*); *ei bolesc pentru echipa Real-Madrid* (= *ei sînt suporterii echipei Real-Madrid*; după rus. *oni boleiut za komandu Real-Madrid*); *a zvonit aseară* (= *a telefonat aseară*, după rus. *on zvonil vcera*); *el nu s-a reușit să intre* (= *nu s-a decis/hotărît să intre*, după rus. *ne reșilsea*); *mi-i jale, dar nu avem această marfă* (= *îmi pare rău/regret, dar...*, după rus. *mne-nam jal'*, no...) etc.

Fiți de acord: persistența cu care acționează – nociv, evident! – rusa asupra românei la noi este de-a dreptul incredibilă. Lucrurile sînt, însă, explicabile. Iată doar cîteva exemple vizînd proporția, raportul român-rus – acum, nu cu 15–20 de ani în urmă! – în domeniul mijloacelor de informare în masă din R. Moldova. Astfel, ziare și reviste rusești apar la noi de două ori mai multe decît în română. Raportul între posturile de radio române și ruse e de 1 la 4, iar al celor de TV – de 1 la 8!

Și deoarece tabloul pe care vi l-am prezentat poate părea cuiva prea de tot sumbru, aș dori să închei această comunicare într-o tonalitate mai optimistă. Cu mai bine de patru decenii în urmă, marele romanist și românist italian Carlo Tagliavini (1903–1982), autorul monumentalei monografii **Le origini delle lingue neolatine** a avut curajul să declare la un congres de studii romanice, la Florența: „*Pretinsa «limbă moldovenească» nu este de fapt decât româna literară, scrisă cu un alfabet rusesc ușor modificat (...), cu unele concesii făcute unor forme dialectale moldovenești, cunoscute de altfel și în interiorul României*”.

Din fericire, această temerară constatare a lui Tagliavini, care atîția ani ne-a încălzit sufletele, nu mai este decât parțial valabilă. După revenirea la grafia latină, în 1989, „regele a apărut gol” în fața mulțimii de români basarabeni, pe cît de entuziasmați, pe atît de stupefiați. Căci, după proclamarea în același an a limbii de stat și deschiderea spre valorile spirituale românești, care s-a produs în anii următori, tot mai numeroși conaționali de-ai noștri au descoperit splendoarea, bogăția, frumusețea limbii strămoșești. Tocmai de aceea, conștientizînd primejdiile ce ne-au amenințat și ne mai amenință vorbirea, exprimarea și scrisul, nutrim speranța de a fi martori și ai unei curățări, ai unei asanări masive, dacă nu totale a limbii noastre românești, încît să putem vorbi despre pericole vizînd limba română din R. Moldova numai la *passé composé*, dacă nu chiar la *plus-que-parfait*...

(*Limba Româna, nr. 1, 2003*)

DIFERENȚIERI ABSURDE ȘI PĂGUBOASE, DAR ORICUM SORTITE GROPII DE GUNOI A ISTORIEI

Îmi stăruie în memorie o frază dintr-un roman eston, care viza patria autoarei, Lilli Promet, din anii ‘20–‘30 ai sec. XX, așadar, acea perioadă cînd Estonia era liberă și independentă: „*A trăi într-o țară mică nu este defel plicticos!*”

Pe an ce trece, de la 1991 încoace, ne convingem și noi, tot mai mult, de adevărul acestui aforism, totuși, ușor persiflant... Multe lucruri bune și interesante se întîmplă în tînărul și micul stat Republica

Moldova, dar nu mai puține sînt și fenomenele deocheate ce se țin lanț în existența noastră tot mai precară. O nu, nu ne vom referi la politică, nici la economie – din simplul motiv că acestea ne privesc în ultimă instanță! Ci despre cultură vom vorbi, căci acesta ne este domeniul, de vreți – este al nostru *modus vivendi*. În plus, la cultură la noi toți „se pricep” – de la miniștri și deputați pînă la primari și la cei mai simpli alegători ai acestora. De unde și o anumită ușurință a abordării, respectiv, a percepției/înțelegerii subiectului în cauză.

Din mulțimea de lucruri, pe cît de captivante, pe atît de ciudate, „*made in Republic of Moldova*”, am dori să zăbovim astăzi asupra unui fenomen sau, mai bine zis – asupra unei tendințe... cam stupidă, cam ridicolă, cam absurdă... dar și păguboasă, distructivă, iar în ultimă instanță – și primejdioasă. Pe la începutul anilor ‘90 ai veacului XX se părea că tendința în cauză a fost aruncată la trecutul ireversibil, lumea o cam dăduse uitării... Și iată că ea, tendința, sau el – fenomenul, în cauză, de la o vreme ies din nou la suprafață, se fac din nou tot mai simțite, cu deosebire în mediile noastre intelectuale (sau paraintelectuale, semiintelectuale), adeseori avînd ca imbold sau sursă de inspirație niște „inofensive filozofări” ale anumitor personaje de pe arena politică moldoveană. Martor ne este Cel-de-Sus că nu am aborda pentru nimic în lume acest subiect, după cum am menționat chiar din capul locului – ciudat, ridicol, stupid, absurd etc., etc., dacă el, subiectul sau ele (fenomenul, tendința, linia „intelectual-politică”) nu ar avea în vedere și sfînta sfîntelor noastre: *biblioteca, cititorul, cartea*.

Despre ce e vorba, pînă la urmă? vă veți întreba, nerăbdători. Tocmai de aceea, trecem numaidecît la esență.

Fenomenul, poate mai exact, totuși, tendința sau linia, respective – dar numiți-le cum vă place, că tot acolo rămînem – au ca obiectiv elogierea excesivă, exaltarea a tot ce e moldovenesc, căutarea febrilă și evidențierea unei imaginare, false superiorități a culturii moldovene, în raport cu... cultura din Muntenia (atunci cînd se adoptă prisma diacronică, istorică) sau cu cea românească în genere (cînd „fenomenul” se extinde pînă la actualitate). Conform „logicii” acestor trubaduri ai „pseudo-moldovenismului cultural moldovenesc”, bisericile și mănăstirile din nordul (romănesc!) al Moldovei ar fi mai grozave decât cele din Valea Prahovei sau din Valea Jiului; cronicarii moldoveni ar fi mai

talentați decît cei munteni, și în genere, Moldova, Iașii sau Botoșanii (faimoase orașe românești!) și împrejurimile au dat cele mai mari personalități, adevăratele somități ale culturii și istoriei românești: Ștefan cel Mare și Dimitrie Cantemir; Putna, Voroneț și celelalte mănăstiri și biserici deja amintite; Eminescu, Creangă, Alecsandri, Nicolae Iorga, Ștefan Luchian, Ciprian Porumbescu, Enescu, Barbu Lăutaru... pînă și balada *Miorița*... pe cînd alte provincii românești... Cu *Miorița* mai e de văzut, la o adică, munții Vrancei nefiind chiar în Moldova...

Dar de unde se trag și pe unde au hălăduit în istorie Mihai Viteazul, Constantin Brâncoveanu sau Avram Iancu? Și faimosul stil arhitectonic „brâncovenesc”, splendid și în mănăstiri, și în construcții cu destinație culturală sau civilă, pe unde a prins rădăcini? Dar celebrii lingviști, ctitorii Școlii Ardelene (și, concomitent, ai limbii noastre, române, moderne) de unde sunt? George Coșbuc, Octavian Goga, Ion Minulescu și G. Călinescu, Nicolae Grigorescu și Constantin Brâncuși de unde-s originari? Dar Maria Tănase și Maria Lătărețu? Nicolae Titulescu? Aurel Vlaicu și Traian Vuia? Și Meșterul Manole tot zidea Mănăstirea Argeșului care, o știe cam fiecine elev, se află depărțitor de hotarele Moldovei istorice...

Această stupidă delimitare „moldovenesc-românesc” are un puternic iz țarist-stalinist și se pare că de mult trebuia aruncată la groapa adîncă a istoriei sovietice. Însă așa ceva nu se întîmplă, pentru că delimitarea ca soră a dezmembrării, dezbinării și învrăjbirii noastre convine cuiva. Și chiar dacă se cade în ridicol, tot una se perseverează în prostie cu exacerbarea moldovenismului (pseudo) cultural și cu contrapunerea lui românismului spiritual luat în ansamblul său. Conform aceleiași „logici”, *Cazania* lui Varlaam (1643), prima carte moldovenească, a fost tipărită cu mult (!!!) înainte *Bibliei de la București* (1688), de ex. Se „uită” însă, uneori, de către anumiți indivizi de la Chișinău, că acea *Cazanie* avea titlul complet „Carte **românească** de învățătură...” (Aici și în continuare, sublinierile cu aldine [bold] ne aparțin – *VL. P.*). Aceiași „moldoveniști”, ajung să comită sacrilegii și mai și, căci împart literatura, cultura, spiritualitatea românească nu numai pe zone (Moldova versus celelalte provincii românești), ci chiar și pe segmente din biografia anumitor personalități. Bunăoară, Vasile Alecsandri este „bun

și de-al nostru” pînă la *Hora Unirii*, pînă la ciclul poetic-patriotic *Ostașii noștri*, în care *Sergentul* poartă cu mîndrie la piept *Steaua României*... Eminescu este „obiectul mîndriei naționale moldovenești”, dar numai cu poezia sa de dragoste, despre natură, cu poeme gen *Împărat și proletar*, în fine, cu *Luceafărul*, nu însă și prin scrierile despre Andrei Mureșanu (autorul Imnului Național *Deșteaptă-te, române!*); nu și prin *Doina* (cu istoricului vers „*De la Nistru pîn' la Tisa/ Tot românul plînsu-mi-s-a...*”), nici cu splendida-i publicistică, în care apăra cu dîrzenie și intransigență cauza Basarabiei răpite, apoi și ciopîrțită de ruși; nu și prin verdictul pe care tocmai un geniu ca Eminescu era în drept să ni-l dea: „*Suntem români și punctum*”. Maria Tănase sau vreun film de Sergiu Nicolaescu sunt „de-ale noastre” pentru a umple programele golite de adevăr și de frumos ale Radio-televiziunii din Dealul Schinoasei, iar în rest – sunt niște străini, cu care noi, reprezentanții „poporului polietnic al Moldovei” nu avem nici o treabă...

Însă cei cu delimitările/diferențierile – chipurile (dar absurd, prostește) favorabile Moldovei, o țin una și bună și pentru a-și dovedi aberațiile recurg la tot felul de tertipuri, șiretlicuri capabile să inducă în eroare un segment de populație – e adevărat, pe un anumit timp, dar tocmai într-o perioadă extrem de dificilă, atît de tulbure, caracterizată de haos, debandadă, apatie și desperare, pe care le-au provocat tocmai ei. Ca să demonstreze că negrul e alb și invers, acești moldoveniști oculți, cînd au nevoie, îi iau de aliați chiar pe cei considerați, în genere, de ei înșiși, ca adversari: Vlad Țepeș și Mihai Viteazul, basarabeni deveniți patrioți români prin excelență ca Mihail Kogălniceanu sau B. Petriceicu Hasdeu, publicistul bucureștean Eminescu și ambasadorul român la Paris, Vasile Alecsandri, Nicolae Iorga și Nicolae Titulescu, membrii Sfatului Țării care la 27 martie/9 aprilie 1918 au votat Unirea Basarabiei cu România etc., etc. Pînă și pe victimele regimului de ocupație sovietică îi iau de părtași ai ideilor lor sucite, pînă și devastarea și distrugerea lăcașurilor sfinte pe întreg teritoriul Basarabiei sovietizate devin pentru ei un argument favorabil!

Din mulțimea de „argumente” vehiculate, unul bate adevărate recorduri de tîmpenie. Cărți solide (groase, cu coperte tari, pe hîrtie velină), scrise de autori cu poziții sociale și materiale nu mai puțin solide, repetă papagalicește că termenul „*moldovenesc*” și derivatele

acestui (Moldova, moldoveni etc.) sunt foarte vechi, seculare (dacă nu chiar milenare!), în timp ce noțiunea de **român (românesc)** a apărut nu de mult, pe la 1862, odată cu atribuirea toponimului **România** Principatelor Unite Moldova și Muntenia. (În context vom aminti că termenul „*ucrainean*” și derivatele sale (de pildă) a apărut abia pe la 1918, pînă atunci existînd numai noțiunea de „*malorus*” sau „*rutean*”, dar asta e altă treabă).

Un bibliotecar e un om de cultură. O cultură autentică se clădește pe frumos, dar și pe *adevăr*. Tocmai de aceea, bibliotecarii trebuie nu numai să știe adevărul, dar să-l și promoveze, atunci și acolo unde este nevoie. Pentru a vă înlesni munca, vă propunem, stimați colegi, cîteva date și exemple de dăinuire a termenului **român** în *Moldova istorică și în Basarabia*, ca dovada cea mai grăitoare a unității noastre etnice (de neam, de popor), lingvistice (de limbă) și culturale, ca un contraargument la aberațiile celor ce încearcă să ne zăpăcească, să bage zîzanie, să ne învrăjbească, să ne îndepărteze de la adevăratele noastre origini românești. Datele, desigur, nu-mi aparțin, ele fiind culese de la cărturarii noștri, mai ales istorici și scriitori de seamă.

Așadar, e bine să ținem minte că:

- Solul lui Ștefan cel Mare la Veneția, cărturarul Ion Țamblac, vorbind italienilor despre patria sa, Moldova, o numea „*cealaltă țară românească*” (în raport cu Muntenia, numită și Valahia sau Țara Românească);

- Prima carte moldovenească tipărită se numește simplificat *Cazania lui Varlaam* (Iași, Tiparnița Mănăstirii Trei Ierarhi, 1643), dar are titlul complet *Carte românească de învățătură...* Primul capitol (de fapt, un fel de *Prefață* a ei) începe cu un „*Cuvîntu împreună către toată seminția românească...*” În trecut fie spus, avea subtitlul *Carte românească de învățătură...* și cea de a doua carte moldovenească tipărită – *Pravila lui Vasile Lupu* (Iași, 1646);

- În *Psaltirea în versuri* a mitropolitului moldovean Dosoftei (1624–1693) se vorbește de asemenea despre „*toată seminția românească*”, iar un *Preacinstit Acatist*, de același cărturar, după cum menționează chiar Dosoftei, a fost „*tălmăcit de pre limba slavonească pre limba românească*”;

- Miron Costin (1633–1691), în lucrarea sa *De neamul moldo-*

venilor, scrie negru pe alb: „Așe și neamul acesta, de[spre] care scriem, [ca și] a țărilor acestora, numele drept și mai vechiu este **român**... Că săvai [=deși] ne răspundem acum moldoveni, iară [= totuși] nu întrebăm: știi moldovenește? ce [= ci] **știi românește?**”;

- Dimitrie Cantemir (1673–1721), în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* notează cu toată claritatea: „... Astăzi **moldovenii, muntenii, valahii transalpini** [transilvănenii sau ardelenii], **misienii** [aromânii din Balcanii slavi], **basarabenii și epiroții** [aromânii din Grecia], *se numesc pe sine cu un nume cuprinzător, nu „vlahi”, ci români*”;

- Primul ziar moldovenesc, editat de moldoveanul Gheorghe Asachi (originar din Herța, din 1940 încorporată Ucrainei), se numea **Albina românească** (Iași, 1829), avînd un supliment literar cu titlul **Alăuta românească**;

- Una din primele reviste literare din Moldova, care s-a editat în anul 1855, așadar, înaintea Unirii Principatelor (din 24 ianuarie 1859) și, firește, înainte de a se numi noul stat România (1862), avea titlul **România literară**;

- Constantin Stamati (1786–1869), considerat în genere scriitor moldovean basarabean, mărturisea, pe la 1830, că scrie „*în limba rustică a vechilor români*”. Una dintre cele mai izbutite satire ale sale se intitulează *Cum era educația nobililor români în secolul trecut cînd domnea fanarioții în țară*, iar cartea sa de sinteză se numește **Muza românească**;

- Moldoveanul C. Negruzzi (1808–1868), are o frumoasă nuvelă despre copilăria sa și se numește această proză **Cum am învățat românește**; tot el a scris un tulburător poem intitulat **Eu sunt român**;

- Basarabeanul Alecu Russo (1819–1859, născut la Strășeni), în 1850 a scris poemul **Cîntarea României**;

- Preotul poet basarabean Alexe Mateevici (1888–1917) a declarat la congresul învățătorilor basarabeni din vara anului 1917: „Da, suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă **facem parte din marele popor român**, așezat prin România [Regatul României sau Vechiul (Micul) Regat], Transilvania, Bucovina. *Frații noștri din Bucovina, Transilvania, Macedonia își zic români. Așa trebuie să facem și noi. N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași ca peste Prut*”.

Lista exemplurilor-dovezi poate fi mult continuată... De va fi cazul – vom face-o, revenind la acest subiect, nu dintre cele mai agreabile. Deocamdată, să luăm bine aminte măcar de puținul oferit, și atunci, nici cel mai viclean „patriot moldovenist” nu ne va putea tulbura mințile cu „argumente” din spuse, fraze, titluri sau chiar fragmente trunchiate. Căci adevărul este unul singur, tot așa cum una ne este limba și una ne este literatura (recitiți, vă rog, observația făcută de autorul poemului imnic *Limba noastră...*).

(„BiblioPolis”, nr. 1, 2006)

SE AUZEA CÎNDVA LA CHIȘINĂU UN CUVÎNT ROMÂNESC...

Aflat în drumeție prin Basarabia, la începutul secolului trecut, Nicolae Iorga, firește, dorea să ia cunoștință și de presa periodică ce se edita aici, eventual în limba băștinașilor. „Tocmai se vînd pe Alexandrovsciaia gazetele, de niște hamali greoi cu șăpci, ruși care știu și ceva „moldovenește”. Au ziare din Kiev, din Odesa, din „Iujno-Rossia”, din această Rusie de Jos, în care intră și gubernia Basarabiei. *Besarabeț*-ul pare că-l văd la unul, dar, cînd îl cer, mi se oferă altă foaie, *Drugu (...)*”.

Parcă Marx sau Engels a zis, nu? – că istoria se repetă de două ori: o dată ca farsă, și a doua oară ca tragedie.... Era anul 1904 cînd scria Nicolae Iorga rîndurile de mai sus, pentru viitorul studiu *Neamul românesc din Basarabia*, tipărit un an mai tîrziu la Iași. Și atunci, ca și acum, pe bulevardul central al Chișinăului se vindeau gazete – cîte vrei și de oriunde dinspre Răsărit, dar și locale, în limba „muscălească”. Trecerea anilor a făcut, totuși, anume rectificări: prezența ziarelor și revistelor rusești, fie de la Răsărit, fie din capitala basarabeană, a crescut vertiginos. Ce-i drept, în condițiile în care văd lumina tiparului mai multe publicații periodice și în limba băștinașilor. „Ba chiar foarte multe!”, ar exclama cineva, poate cu invidie, poate cu încîntare. Și ar fi incorect să nu-i dăm dreptate, mai ales dacă ne amintim de teoria relativității cu care a devenit celebru Albert Einstein: doar pe timpul

cînd faimosul cărturar și patriot străbătea, semiclandestin, pămînturile basarabene, aici nu apărea nici un ziar în limba majorității românești a provinciei.

Basarabia, emblematicul deschizător de drumuri în presa națională din spațiul pruto-nistean, avea să vadă lumina tiparului abia în luna mai 1906; alt ziar, *Moldovanul* – din primele zile ale anului următor, 1907; „jurnalul bisericesc” *Luminătorul* – peste încă un an – în 1908.

Pîna la tulburele an 1917 – cînd la Chișinău, dar și în toată provincia, au început a răsări, aidoma mugurilor în luna lui Prier, ziare și reviste rusești de cele mai incredibile orientări, dar și o serie de periodice cu o subliniată tentă național-democratică, în limba română – reacțiunea rusă, deranjată rău de avîntul spiritului naționalist, crease, se pare, un vid, sau, de vreți, un zid în fața doritorilor de a comunica și prin intermediul cuvîntului scris cu populația istovită de un secol lung de ocupație muscălească.

Totuși, în acest răstimp au mai apărut la Chișinău cîteva organe de informare vrednice de a fi menționate în analele presei basarabene. *Făclia Țării* din 1912 a fost stinsă după chiar apariția primului său număr – evident, nu pentru simpatii față de imperialismul rus. În anul următor, mai exact în luna mai 1913, la Chișinău își anunța apariția o altă revistă, *Cuvînt Moldovenesc*, poate cea mai norocoasă publicație națională din Basarabia, căci a ajuns să-și vadă realizate opțiunile (libertatea asociațiilor naționale și democratice, învățămîntul, presa și serviciul divin în limba băștinașilor, utilizarea alfabetului latin, dreptul de a purta și arbora Tricolorul ca steag național și de a intona public Imnul „Deșteaptă-te, române!” etc.), inclusiv opțiunea cea mai mare, cea mai arzătoare: Unirea din 27 martie / 9 aprilie 1918. Căci, așa cum aprecia unul dintre fruntașii mișcării național-democratice de la noi, Pan Halippa, „pîna la 1917, *Cuvînt Moldovenesc* a fost singura candelă națională în Basarabia”. Iar colegul său de aspirații, Ștefan Ciobanu, alt basarabean remarcabil prin sinceritatea și intransigența cu care promova românismul, i-a dat publicației o notă și mai înaltă, scriind că „n-a fost chestiune mai mult sau mai puțin importantă ce privea viața românilor basarabeni, care să nu fi fost atinsă de *Cuvînt Moldovenesc*”. Avea o echipă formidabilă, cu adevărat de elită: Vasile Stroescu, Nicolae Alexandri, Simion Murafa și Pan Halippa ca redactori; iar în calitate

de colaboratori permanenți – pe Alexe Mateevici, Tudose Roman, Ion Pelivan, Vasile Harea, Ion Buzdugan și alți basarabeni, cărora li se alătură, din 1917, Onisifor Ghibu.

De fapt, *Cuvînt Moldovenesc* nu a fost un singur organ de presă, ci un adevărat „holding de presă”, cum s-ar spune astăzi (ținînd seamă, firește, de anvergura ce i-o permiteau exigențele epocii). De la 1 ianuarie 1914 comitetul de redacție al revistei începe să editeze și o „gazetă săptămînală pentru Moldovenii din Basarabia și de peste Nistru”, cu același titlu, și tot din acel an mai scoate, cu aceeași denumire, un calendar, care, ceva mai jos, va constitui obiectul atenției noastre.

Nu vom exagera spunînd că această „Sfîntă Treime” a presei naționale din Basarabia aflată sub stăpînire rusească a fost, într-o epocă decisivă pentru existența noastră ca parte a românimii, un far ale cărui raze se întindeau, de la Chișinău, spre toate orașele și județele provinciei, pînă în cele mai îndepărtate comune, din preajma Hotinului sau a Cetății Albe. Din aprilie 1917, ziarul *Cuvînt Moldovenesc* devine organ de presă al Partidului Național Moldovenesc, din care, se știe, a răsărit Sfatul Țării. În această ipostază, publică materiale despre și de la congresele ostașilor, țăranilor, învățătorilor, studenților, cooperativitorilor etc. basarabeni, comentează amplu și pe înțelesul tuturor revendicările acestora, care prevedeau nu numai ușurarea condițiilor de viață, dar și stoparea rusificării, legalizarea drepturilor de a folosi limba maternă, alfabetul latin, de a avea drapelul și imnul național... Amintim că în *Cuvînt Moldovenesc* s-a tipărit, la 21 iunie 1917, poemul *Limba noastră* de Alexe Mateevici. Încă în 1914 revista publicase cu rol de slogan aceste versuri de St. O. Iosif: „Va răsări cîndva și steaua / acestui neam nefericit”, urmate de numeroase poeme și nuvele de scriitori clasici și contemporani, povestiri și documente din istoria neamului românesc.

Un laitmotiv al preocupărilor redacției l-a constituit de-a lungul anilor de apariție „dilema” *moldoveni / români*. Iată ce scria în acest sens, în 1917, *Cuvînt Moldovenesc*: „De o sută de ani ne-au fost astupate gurile să nu putem grăi cu frații noștri. De acum lacătele de la gură ne-au căzut și strigăm din răspuțere ca să ne recunoaștem frați cu toți românii din toate țările. Noi suntem români basarabeni din același sînge cu românii transilvăneni, bănățeni și maramureșeni, cu românii din

România”. Era, se vede, o frumoasă obsesie a timpului să se repete aceste adevăruri, doar nu aceeași declarase și preotul poet Al. Mateevici, fiind frenetic aplaudat de participanții la Congresul Învățătorilor Basarabeni, din luna mai 1917? Astăzi, cînd printr-o amară ironie a sortii, aceste axiome se mai vor repetate, cei care au alergie la ele scriu în ziare oficiale și în monografii pseudoacademice, vorbesc de la cele mai puternice microfoane că în 1917–1918 trezirea conștiinței naționale și opțiunea pentru Unirea Basarabiei cu România s-a făcut sub influența („nefastă”, desigur!) a unor purtători de cuvînt veniți din România sau, și mai și – sub presiunea unor purtători de armă, tot de peste Prut veniți. Falsitatea acestor „teorii” o dezgolesc chiar și puținele publicații periodice naționale, apărute anterior în Basarabia, cînd trecea extrem de anevoios Prutul spre Chișinău orice ziar, orice carte, ca să nu mai zic de vreun „misionar” din Vechiul Regat. (Cine crede altfel, nu are decît să (re)citească jurnalul de călătorie în Basarabia al lui Nicolae Iorga, la care ne-am referit în chiar debutul acestui articol). De ce a publicat, în 1907, ziarul *Basarabia*, în prima pagină, imnul *Deșteaptă-te, române!*, cînd putea, la o adică, să insereze, „patriotic și fără probleme”, o versiune „moldovenească” a imnului imperial *Doamne, ocrotește-l pe țar...?* De ce a tipărit *Făclia Țării* un editorial (unicul! pentru că după aceasta publicația a fost suspendată de „miloasele” autorități țariste) din care reieșea că *Țara basarabenilor* este alta decît „*imperiul fără început și sfîrșit*” și anume: un pămînt dinspre Vest, cu aceleași biserici, cu aceleași prveliști, cu aceleași datini, dar principalul, cu aceeași istorie și limbă, ca și spațiul geografic pruto-nistrean? În fine, de ce tipăreau calendarele *Cuvînt Moldovenesc* date generale despre țările lumii (inclusiv despre Imperiul Rus), dar materiale amănunțite despre Regatul Român?

Am descoperit în fondul de carte rară al bibliotecii de la Casa Limbii Române „ediția a treia”, pentru 1916, a *Calendarului Moldovenesc*, „alcătuit de redacția *Cuvîntului Moldovenesc*”. Este tipărit cullitere chirilice (mai exact, rusești), însă materialele sînt scrise într-o română impecabilă, dacă facem abstracție de unele rusisme ce se strecurau, firește, în textele din presa basarabeană a epocii, ca să dispară în 1918, pînă în iunie 1940, cel puțin: *kaznaceistva* = *administrație financiară*, *convert* = *plic*, *perevod* = *mandat poștal*, *uezd* = *județ*, *voloste* = *plasă*

ca „*subunitate administrativă*” etc. Precizăm că „ediția a fost alcătuită” în 1915, pe vreme de război, când influența, „presiunea” românească putea trece Prutul la fel de greu ca și cu un deceniu în urmă, când ne vizita plaiurile și sufletele, mai mult pe furie, marele Nicolae Iorga. Această dificultate se explica și prin motivul că Ferdinand, preluând sceptrul României de la unchiul său, Carol I, încă nu intrase în război de partea puterilor aliate – prilej excelent pentru ruși de a-i trata pe români cu și mai multă suspiciune decât cea tradițională, „istorică”, de vreți. În aceste condiții, *Calendarul Moldovenesc* pentru 1916 se deschide cu niște versuri de-a dreptul „subversive” în accepție rusească: **„Mult e dulce și frumoasă/ Limba ce-o vorbim,/ Altă limbă armonioasă / Ca ea nu găsim... (...) O, vorbiți, scriți românește / Pentru Dumnezeu!”** „Veridicitatea” acestor versuri de George Sion este „întărită”, parcă, de un verset din Sfânta Scriptură: **„Cunoașteți adevărul și adevărul vă va slobozi”** (Evanghelia după Ioan, 8, 32)... Altă „confirmare” o aflăm la pag. 16 a *Calendarului*, prin poezia unui autor necunoscut nouă pe nume I. Barbu, intitulată *La carte*: **„Măi țărane de la țară/ Vreme e să prinzi la minte!/ Nu vezi tu, sărmane, oare, / Că-ntu-nericul se-ntinde? // (...) Căci copiii-ți sînt lipsiți/ De știință-n limba mamei/ Iar în școli îs necăjiți / Într-un fel, cam de pomană? // De aceea, măi române,/ Ian gîndește, ian socoate / Și te-ntreabă, oare cine / Din-ntunericu-ți te-ar scoate? // Nimeni altul decât cartea / Cartea cea moldovenească / Care știe să-mpărtească / Foc din raza cea cerească. // Deci la carte, măi țărane! / Roade, bre, din scoarță-n scoarță!... / Că de nu, te rod dușmanii / Mulți și deși ca deasa ceață...”**

Aceste versuri, ca și celelalte texte din *Calendar Moldovenesc* din 1916, nu au fost tipărite clandestin, aidoma *Glasului* basarabean din 1989. Pe chiar foaia de titlu a calendarului e scris negru pe alb, în rusă și în română: „Dozvoleno voennoi țenzuroi – Dezlegat (= acceptat, admis) de cenzura militară”. Să fi fost pe atunci cenzura țaristă mai puțin vigilentă sau poate, totuși, mai îngăduitoare decât cea bolșevică din toate timpurile?!...

Cinci pagini din *Calendar* sînt consacrate operei de cultivare a beneficiarilor prin prisma geografiei: aflăm numeroase date succinte despre țările lumii (teritorii, populații, capitale), despre religiile cele

mai mult practicate pe glob, despre cele mai mari orașe din lume. Diagrama din urmă se deschidea atunci cu Londra (7,5 mil. locuitori), Parisul fiind pe locul al patrulea (2,9 mil.), Moscova – pe poziția 10 (1,7 mil.), iar Istanbulul și Beijingul încheiau lista cu 1,5 mil. și, respectiv, 1,1 mil. trăitori. Dar cum să treci cu vederea rubrica intitulată *Cît cheltuiesc pe învățătura unui om pe an țările lumii?* S-a scurs de la publicarea acestei statistici aproape un secol, dar starea de lucruri s-a schimbat atît de puțin! Judecați și Dvs.: la 1915 în S.U.A. se cheltuia în acest scop echivalentul a 8,1 ruble, în Elveția – 5,4 rub., Anglia, Germania și Franța – între 3 și 4 rub., pe cînd în Rusia... „tocmai” 67 copeici.

Nu putea să nu ne rețină atenția articolul (neseminat, prin urmare, poate fi considerat redacțional) *Neamul românesc și țările locuite de el*, pe cinci pagini de *Calendar*. Nu vom insista asupra acribiei cu care e prezentat materialul statistic, nici asupra aprecierilor de-a dreptul emoționante, date situației social-culturale în care se aflau românii pe atunci, infinit mai dispersați prin lume decât în prezent. Ni s-a părut curios că alături de românii din Regat, de cei din Ungaria, din Bucovina, putem citi și despre „Românii de peste Dunăre și Nistru și din Macedonia”. Cei 300 de mii de români din Serbia, 500 de mii din Macedonia sînt identificați cu „400.000 români de peste Nistru – din guberniile Herson, Podolia și Ekaterinoslav”, care „s-au mutat în Rusia pe vreme cînd Moldova era supusă Turciei”. Alături de aceștia, sînt prezentați și „Moldovenii din Basarabia”. Dar... spre marea decepție a moldoveniștilor de ieri și de azi, tocmai în acest compartiment s-a strecurat fraza „fatală” pe care o cităm numaidecît: „Se îndeletnicesc românii noștri din Basarabia, ca și frații lor din România, Transilvania și Bucovina, cu gospodăria sătească...”. Crema, floarea intelectualității basarabene de la înce-putul sec. XX înțelegea perfect ceea ce nu pot și/sau nu vor să înțeleagă unii descendenți ai acesteia, la debut de secol XXI!

Este firesc să ne întrebăm de ce nu au prezentat atît de amănunțit, autorii *Calendarului Moldovenesc* din 1916, alte națiuni, mai mari, mai puternice, mai dezvoltate? Dacă nu pe francezi sau pe britanici, „noblețea le sugera” (dacă nu-i „obliga”!) să le dea atenție rușilor, care porniseră și ei a se împrăștia prin lume: rămăseseră în Alaska, emigraseră

în căutarea unei bucăți de pîine peste Ocean, mulți dintre cei persecutați din motive religioase își găsiseră adăpost în zeci de țări, inclusiv în Dobrogea românească... Și totuși, redactorii acestui valoros calendar basarabean au găsit de cuviință să-i prezinte aparte pe români. Cu certitudine, nu numai de aceea că „locuiesc în Dacia și în afară de hotarele ei, peste 15 milioane” și „astfel neamul românesc este un neam mare”. Adevărul e că sîngele apă nu se face... oricît de mult ar dori această „metamorfoză” cotropitorii și împilatorii din toate timpurile și de pretutindeni.

LOCURI SCUMPE SUFLETULUI

- ◆ Cinci puncte de harta românească
- ◆ Un dor numit al Bucovinei nord
- ◆ Pe urmele maestrului, la Fălticeni
- ◆ Totul pentru... Basarabia: și dragoste, și dor, și durere, și speranță...
- ◆ Cât-îi Maramureșu', te uimește tăt omu'
- ◆ O lumină ce vine din Banatul Sîrbesc